

FIRKA-İ İSLÂHIYE VE YAPMIŞ OLDUĞU İSKÂN*

Yusuf Halaçoğlu

Yakın tarihte yapılmasına rağmen Fırka-i islâhiye'nin icraatı bir askeri hareket gibi telâkki edilmektedir. Halbuki 1965-66 yıllarında Çukur-ova, Gâvur-dağı (Cebel-i Bereket), Kürt-dağı ve Kozan-dağlarında devlet idaresini yeniden tesis eden Fırka-i islâhiye, yalnız bir askerî tenkil hareketi olmayıp, bunun yanında bilhassa konar-göçer oymakların, iskân ve yerleşmelerinin de başarıldığı bir kuruluştur. Ayrıca bu icraat esnasında kurulan kasaba ve köyler, bugün önemli merkezler haline gelmiş olup, çevre il ve ilçelerin de gelişmesinde büyük bir rol oynamıştır. Yeni Türkiye'nin bugün nüfus bakımından dinamik ve hareketli olmasında, XIX. yüzyılın ikinci yarısında yapılmış bunun gibi iskân ve yerleştirme hareketlerinin rolü büyüktür.

Fırka-i islâhiye'nin kuruluş sebebi, 1853 Kırım harbine kadar dayanır. Kırım harbi esnâsında çekilen asker sıkıntısı, Gâvur-dağları ve Kozan-dağları bölgelerinden de asker istenmesine sebep olmuştur. Ancak bu istek, bu bölgelerdeki aşiretlerin devlete olan muhalefetleri sebebiyle gerçekleştirilememiştir. Bu sırada İngiliz

* Metinde geçen kısaltmalar :

Oğuzlar — Faruk Sümer, *Oğuzlar*, Ankara 1972.

Tezâkir — Ahmet Cevdet Paşa, *Tezâkir*, yay. Cavid Baysun, Ankara 1963.

Marûzât — Ahmet Cevdet Paşa, *Marûzât*, nşr. Ahmet Refik, Türk Tarih Encümeni Mecmuası, XI, İstanbul 1341.

Çukurova — Faruk Sümer, *Çukurova Tarihine Dair Araştırmalar*, Tarih Araştırmaları Dergisi, I, Ankara 1963.

Meclis-i Mahsus — Başvekâlet Arşivi, *İrade*, Meclis-i Mahsus.

Meclis-i Vâlâ — Başvekâlet Arşivi, *İrade*, Meclis-i Vâlâ.

Dahiliye — Başvekâlet Arşivi, *İrade*, Dahiliye.

Türkmen Oymakları — Ali Rıza Yalçın, *Cenubda Türkmen Oymakları*, Ankara 1934.

Yıldız — Yıldız Tasnifi.

baş tercümanı olan Pizani'nin, adı geçen yerleri Osmanlı idaresine sokma teklifi de Reşid Paşa tarafından, «ecnebi eli girer» korkusuyla reddedilmiştir¹. Fakat ıslâhat meselesinin gerekliliği sebebiyle bu iş, savaş sonrasına bırakılmıştır. Diğer bir deyimle bu hareket yalnız orduya yeni asker kaynağı temin etmek için yapılmıştır. İlerde belirtileceği üzere ıslâhat ve iskânın gerçekleştirildiği bir hareket olmuştur².

Devlet tarafından teşkil edilen Fıkra-i ıslâhiye'nin esas gayesi, İskenderun'dan, Maraş ve Elbistan'a; Kilis'ten, Niğde ve Kayseri'ye; Adana Eyâleti'nden, Sivas Eyâleti hududuna kadar olan bölgeleri itaat altına almaktır. Ancak bunlardan birinci kısım yani, İskenderun'dan Maraş ve Elbistan'a kadar olan sahaların ıslâh ve iskânı başarılabilmıştır. Diğer kısımların ıslâhı ve buradaki konar-göçerlerin iskânı ise çok daha sonraları yapılabilmıştır.

Fırka-i ıslâhiye'nin idarecilerinden en önemlileri, askerî işlere bakan Derviş Paşa ile halkla ilgili işleri yapan Ahmet Cevdet Paşa idi³. Fırka, yedi tabur Balkan, bir tabur Girit askeri ile Hassa ikinci süvari alayından meydana gelmekteydi. Bu harekâta katılan diğer askerî birliklerle birlikte, toplam olarak onbeş piyade, iki alay süvari ve beş altıyüz kadar Çerkez-Gürcü atlılarından müteşekkildi⁴.

Fırka-i ıslâhiye, başı boş bir halde bulunan konar-göçer oymakları, karşılaşılan zorluklara rağmen⁵ başarılı bir metotla yerleştir-

1 *Maruzât*, s. 272.

2 Oğuzlar'da «Hükümetin Fırka-i ıslâhiye'yi göndermekteki asıl gayesinin Çukurova'da daha iyi hayat şartları sağlamak için olmadığı, şiddetle çekilmekte olan asker sıkıntısını gidermek maksadıyla ilgili olduğu» ileri sürülmektedir (s. 198). Ancak bu husus, harekâtın başkanlarından olan Ahmet Cevdet Paşa'nın raporlarına göre asker sıkıntısı için olmayıp, daha önce de belirttiğimiz gibi bölgenin yabancı eli girmeden düzene sokulması olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim, İngiliz baş tercümanı Pizani'nin «Eğer teminat verirsiniz biz Kozan oğlunu muharebeye sevk ederiz» demesi, o zamanın sadrazamı Reşid Paşa tarafından kabul edilmemiştir. Reşid Paşa'nın «Kozan bir müddet daha devlete isyanda devam ederse, oraya ecnebi eli girer ve Kozan'da imtiyazlı bir hükümet meydana gelir, başımıza belâ olur, şimdi sırası değil fakat ileride Kozan-ı ıslâh etmeliyiz» demesi de esas maksadı belirtir (*Maruzât*, s. 272).

3 Cevdet Paşa bu harekât ile ilgili raporlarını, *Tezâkir* ve *Maruzât* adlı kitaplarında toplamıştır. Bu eserler bu araştırmanın kaynakları arasındadır.

4 Meclis-i Mahsus, nu. 1256; ayr. bk. Yıldız, Kısım 18, Evrak nu. 553/183 (e), Zarf nu. 93, Karton nu. 35.

5 Bu ıslâhat esnasında aşiretlerle bazı çatışmalar çıkmıştır.

miş, göstermiş olduğu iyi niyet ve yardım sayesinde de, bazı aşiretleri kazanarak yapılan icraata kolaylık göstermelerine sebep olmuştur. Hattâ fırkanın bölgeye gelmesinden çok önce, yerleştirilmeleri için hükümete müracaat eden aşiretler de vardır ki⁶, bunlar ancak fırkanın yardımıyla yerleştirilebilmişlerdir. Yine, daha önce iskânları yapılan aşiretlerin hayat seviyelerinin yükselmesi, diğer konar-göçer grupların da yerleşmek istemelerine sebep olmuştur. Buna rağmen bu ıslâhat sırasında yapılan bazı hatalar yüzünden bir kısım aşiretlerin bölgeyi terk ettikleri görülmektedir. Yapılan iskân sırasında, konar-göçerlerin durumları icabı hayvanlarını otlatmaları için, iskân sahalarında mer'aların bulunmasına dikkat olunmuştur. Bu sebeple iskân olunan aşiretler, ya yaylak veya kışlaklarına, veya yine kendi istedikleri daha başka bir bölgeye yerleştirilmişlerdir. Buna karşılık ise onlardan birer köy kurmaları ve ziraat yapmaları istenmiştir⁷.

Bütün bu bölgelerde yirmi altıya yükselen bir aşiret ve aile topluluğu görülmektedir⁸. Bunlardan, 1 - Avşar (Afşar)⁹ 2 - Varsak (Farsah)¹⁰ 3 - Reyhanlı¹¹ 4 - Sirkintılı¹² 5 - Tecirli (Tacirli)¹³ 6 -

6 Sirkintı ve Kırıntı aşiretlerinin bu husustaki müracaatları, bu aşiretlerin iskânlarıyla ilgili bölümde anlatılacaktır.

7 Meclis-i Mahsus, sene 1281, nu. 1256.

8 Bu aşiret toplulukları Çukurova'nın ilk Osmanlı-Memluk savaşlarına sahne olduğu sırada (1485-1491) Kuştemur'u, Kosunlu, Kara-İsalu, Varsaklı, Durgutlu, Özeroğlu ve Bur-naz gibi Üç-ok Türkmenlerinden teşekkül etmekte idi. (Şahabettin Tekindağ, *İkinci Bayezid devrinde Çukurova'da nüfuz mücadelesi*, (Belleten), XXXI, sayı 123 ten ayrı basım, Ankara 1967, s. 345).

9 XVI. yüzyılda Anadolu'da, Oğuzların Kayı boyundan sonra o'mak üzere, en fazla yer adına sahip bir boydur. Bu husus Avşarların Anadolu'nun fetih ve iskânında en mühim rolleri oynamış boylardan birisi olduğunu ifade eder. XIX. Yüz yılın ikinci yarısına kadar göçebelik halini sürdüren Avşarlar, sonradan Kayseri'nin Pınarbaşı Sarız ve Tomarza kazalarına yerleştirildiler (*Oğuzlar*, s. 288). Çukurova bölgesinde yaşayan Avşarlar ise, otuz bir cemeatten müteşekkil olup, Çukurova aşiretlerinin en önemlilerindedir. Bugünkü Kozan kazası ile Ceyhan nehri arasında kışlıklar, yazın ise Uzunyayla'ya çıkarlardı (*Çukurova*, s. 9).

10 Varsaklar, Çukurova ve Kozan dağlarında yaşamakta idiler. Çukurova'da bulunan Varsaklar, genel olarak, Bayındır, Salur ve İğdir boylarına mensub olanlardır. 1719 yılında Varsaklar Kadirli, Sis (Kozan) ve çevresindeki boş, harap köy ve çiftliklere yerleştirilmek istenmiştir. 1852-53 yıllarında Çukurova'yı dolaşan V. Langlois, Varsakları sekizyüz çadır olarak tesbit etmiştir (*Çukurova*, s. 84).

11 Reyhaniye aşireti, Gâvur-dağı eteklerinden, Kürt-dağı'na kadar olan bölgeyi içine alan Amik Ovası'nda oturmakta idiler. Fırka-i ıslâhiye'nin gelmesinden önce, iskânlarına çalışılmış ve hattâ bir kısmı yerleşmişti. Fakat ilgisizlik yüzünden sonra, tekrar eski haline

Cerid¹⁴ 7 - Oruçlu¹⁵ 8 - Karacalar¹⁶ 9 - Yağbasan¹⁷ 10 - Bozdoğan¹⁸
11 - Ulaşlı¹⁹ 12 - Kapulu²⁰ 13 - Delikanlı²¹ 14 - Çelikanlı²² 15 - Kı-

dönmüş ve bu yüzden ıslâhat sahasına girmişlerdi. İskânlarının yapıldığını gördüğümüz bu aşiret göçebe aşiretlerin en büyüklerindendir. Yazın Uzunyayla denilen yere yaylağa çıkarlardı (Meclis-i Vâlâ, s. 1282, nu. 24169).

12 Çukur-ova'nın en büyük aşiretlerinden olan Sırkıntı aşireti, Sis ile Adana arasındaki Sarı geçit (bugünkü Sarıçam) ile, yine bu bölgeden Ceyhan nehrine kadar olan sahada kışlarlar (*Tezâkir*, s. 117, 267), yazın ise İnderesi adlı yaylağa çıkarlardı (*Tezâkir*, s. 115). Sırkıntı aşiretinin, batılı seyyah adamları tarafından Avsarlardan olduğu ileri sürülmüştür (*Çukur-ova*, s. 85). Buna karşılık hareketin başkanlarından Cevdet Paşa, Kozan bölgesindeki halkın çoğunluğunu varsaklara ait cemaatlerin teşkil ettiğini bildirmektedir (*Marâzat*, s. 278). Bu sebeple adı geçen aşiretin hangi boya mensup olduğu şüphelidir.

13 Çukur-ova'ya gelen Dülkadirli ulusundan, Akçakoyunlu aşiretinin kollarından olan Tecirli'ler, Ceyhan nehrinin şol yakasında otururlar ve Cerid'lerle birlikte, yazın Gavur dağına aşarak Maraş'a, oradan da Uzunyayla'ya çıkarlardı (*Tezâkir*, s. 113, 126). Tecirli aşiretinin bir kısmı da Haruniye kasabasında oturmaktaydılar (Meclis-i Vâlâ, sene 1282, nu. 24169; *Tezâkir*, s. 158). Tecirli aşireti Payas (Özer) kazasına bağlıydılar.

14 Bunlar da Çukur-ova'ya gelen Dülkadirli ulusundan, Akçakoyunlu aşireti'nin kollarındandır. Kınık bölgesinde oturmaktaydılar. Ceyhan nehri boylarında kışlayan Ceridler yazın Uzunyayla'ya çıkarlardı (*Tezâkir*, s. 126). XIX. Yüz yılda ondört oba halinde idiler (*Türkmen oymakları*, s. 14).

15 Varsaklardan olup Kozan dağlarında otururlardı. 150 kadar haneye sahiptiler. (*Tezâkir*, s. 116).

16 Kozan havalisinde, Göksu nehrinin iki yakasında oturmakta olup, dört yüz yetmiş hane idiler.

17 Kadirli ile Ceyhan nehri arasındaki bölgede otururlardı. XVII. Yüzyılda Çukur-ova'ya göç eden İç-il (Silifke) Yörüklerinin başında bulunmaktaydılar (*Oğuzlar*, s. 193).

18 Bozdoğanların Varsaklardan olmaları kuvvetle muhtemeldir. İç-il bölgesinden Çukurova'ya gelmişlerdir. Oğuz boylarından İğdirilere mensup oldukları da ileri sürülmektedir. (*Çukurova*, s. 31, 78). Kadirli ile Ceyhan nehri arasındaki bölgede oturmaktaydılar (*Tezâkir*, s. 245). Bozdoğanlar Fırka-i İslâhiye tarafından Hemite kalesi civarına yerleştirilmişlerdir (*Tezâkir*, s. 204). Bozdoğanlı aşiretine Yörüklerce «Kütük Bozdoğanlı» ismi verilmiştir.

19 Gâvur dağında oturmakta olan Ulaşlı aşireti beş oymağa ayrılır 1 — Ali Bekir oğlu (bunun için bk. dip not 29). 2 — Kelmen oğulları 3 — Karayığit oğulları 4 — Kaypak oğulları 5 — Çend oğulları. Bunların en önemileri Ali Bekir oğulları idiler (*Tezâkir*, s. 127; ayr. bk. Meclis-i Vâlâ, sene 1282, nu. 24169).

20 Ulaşlı aşiretine bağlı bir oymaktır.

21 Kürt-dağı tarafında bulunan Dumdam Ovası'nda oturan bu aşiretin, altı yüz on dokuz hane civarında olduğu belirtilmektedir (BA, Yıldız, Kısım 18, Evrak nu. 553/410, Zarf nu. 93, Karton nu. 37).

22 Bunlar da Delikanlı aşireti gibi Dumdam Ovası'nda yerleşmişlerdi. Delikanlı aşiretinden daha küçük olan bu aşiretin, 372 hane olduğu tesbit edilmiştir (BA, Yıldız, Kısım 18, Evrak nu. 553/410, Zarf nu. 93, Karton nu. 37).

rıntılı²³ - 16 - Lek²⁴, 17 - Hacılar²⁵ 18 - Karafakılı²⁶ 19 - Şihlar (Şeyhli)²⁷ 20 - Okcu-İzzeddinli²⁸ 21 - Amiki²⁹ aşiretleriyle; 1 - Kozan-oğulları³⁰ 2 - Küçük Ali-oğulları³¹ 3 - Kökülü-oğulları³² 4 - Menemenci-oğulları³³ 5 - Karsantı-oğulları³⁴ gibi aile grupları en önem-

23 Sis civarında yaşayan küçük aşiretlerdendir. Kozan-oğullarına bağlı idiler. 1866 yılında Fırka-i İslâhiye tarafından iskân olunmuşlardır (Meclis-i Vâlâ, Sene 1282, nu. 24169).

24 Sis havalisi aşiretlerindendir.

25 Sis havalisi aşiretlerindendir.

26 Hacılar nahiyesine bağlı bulunan bu aşiret, hırsızlık ve yağmacılıkla uğraşmaktaydı.

27 Kürt-dağı aşiretlerinden olup, İlhaman'u ve Çerçili nahiyelerinde oturuyorlardı. Kilis'e bağlıydılar (Meclis-i Vâlâ Sene 1282, nu. 24169).

28 Okcu-İzzeddinli aşireti de Kürt-dağı'nda oturmakta olup, Kerkütü ve Çerçili nahiyelerinde otururlardı. Bunlar da Kilis'e bağlıydı (Meclis-i Vâlâ, Sene 1282, nu. 24169).

29 Amiki aşireti de Kürt-dağı aşiretlerinden olup, küçük bir aşirettir.

30 Üçyüz hanelik Arıklı cemaatinden oldukları bilinmektedir. XIX. yüzyıl seyyahlarından P.V. Tschihatscheff, Kozan-oğullarının Avsar beyleri olarak vasıflandırmıştır. 1719 tarihli bir hükümde de, Kozan-oğlu cemaati olarak Varsaklar anlatılmak istenmiştir. Bu sebeple hangi boya mensup oldukları bilinmemektedir (*Çukurova*, s. 84, 85). Fakat yine Faruk Sümer'in «Oğuzlar» adlı kitabında, Kozan oğullarının Varsaklardan olabilecekleri belirtilmiştir (s. 193). Her ne olursa olsun Kozan Oğullarının Ayıntab (Antep) taraflarından geldikleri ve bu bölgelerin de Bozoklara mensup olduğu düşünüülürse (Şahabettin Tekindağ, *Çukurovada nüfuz mücadelesi*, Belleten, XXXI, sayı 123 ten ayrı basım, s. 147-148). Kozan oğullarının da Bozok ulusuna mensup oldukları meydana çıkar. Kozan-oğulları, Çukur-ova ve Kozan-dağları'nda bir derebeylik kurmuşlardı. Çukur-ova aşiretleri süvari, Kozan-dağları aşiretleri de piyade askerleri idi. Bu derebeylik 1866 yılında Fırka-i İslâhiye'nin gayretiyle sona ermiş, Kozan beyleri çeşitli yerlere sürülmüştür. Bunlara bağlı aşiretler ise, Çukur-ova'nın çeşitli mahallerine yerleştirilerek, kasaba ve köyler teşkil edilmiştir. (*Tezâkir*, s. 109; Daha geniş bilgi için bk. *Tezâkir*, 29. Tezkire).

31 Küçük Ali-oğulları, Ali Bekir-oğulları hanedanından olup, Gâvur-dağına yerleşmiş bulunan Ulaşlı aşiretindedir (Bu hususta bk. dip not 17). Ulaşlıların beş oymağından biri olan Ali Bekir-oğulları Payas'ta oturmaktaydılar. Özer-oğlu hanedanından oldukları da söylenen Küçük Ali-oğulları üç kardeştiler. 1773 yılından sonra büyük ticaret yoluyla, hac yolunun geçtiği Payas-Kurtkulağı-Karamort hanı güzergâhını kapatmışlardı. Daha sonraları deniz yolunu da ellerine geçirerek bütün bu bölgeleri idareleri altına almışlardı (Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğunda Derbent Teşkilâtı*, İstanbul 1967, s. 117). Küçük Ali-oğulları da Fırka-i İslâhiye tarafından çeşitli yerlere sürülmüşlerdir.

32 Kozan ile Kadirli arasında bulunan Sunbas nahiyesinde oturmakta idiler. Kendi başlarına bir idare kuran Kökülü-oğulları, sonraları Kozan-oğulları'nın hakimiyetine girmişlerdir.

33 Menemenci olarak da ifade edilen bu ailenin, anayurtları Silifke olan Bozdoğanların Menemenci oymağından çıktıkları bilinmektedir. Menemenci oğulları, Karaisalı kazasında

lilerindendir. Bu aşiret ve aile grublarından başka, Çukur-ova'da, Hemite kalesinden Misis kalesi civarına kadar olan bölgede yerleşmiş olan Kafkas Muhacirleri de bulunmaktaydı. İki bin kadar haneyi bulan bu muhacirler için adı geçen yerlerde bir kaç köy kurulmuş ve ziraat yapımları için de toprak dağıtılmıştı³⁵.

Fırka-i islâhiye İskenderun'a çıkarak, önce Gâvur ve Kürt-dağları'ndan ıslâhata başlamıştır. Buna paralel olarak da iskân meselesi yürütülmüş, yeni kasaba ve köyler kurulmuştur. Zaten, ileride göreceğimiz gibi, ıslâhat ancak iskânın gerçekleşmesiyle mümkün olabilmektedir.

Köy ve kasabaların kurulması

A) Gâvur ve Kürt-dağları'nda :

Bu bölgelerde yapılan iskânı daha iyi anlayabilmek için buradaki aşiretlerin durumunu göz önüne almak gerekir. Ayrıca, iskân sırasında yapılmış olup, Başvekâlet Arşivi'nde bulunan bir harita da son kısma konmuştur³⁶.

Asi nehri ile Ceyhan nehri arasında Gâvur-dağları uzanmaktadır. Bu dağın İskenderun'a bakan kısmında bulunan köylere «Dağ köyleri», yine bu dağın, Çukur-ova cihetinde bulunan Pazar-yeri (Şimdiki Osmaniye) adlı mevkiin üstünde kalan kısımlara ise «Kıyı köyleri» denir. Bu bölgenin üst tarafında kalan Karayığit-oğlu, Kaypak-oğlu nahiyeleri ile Tiyek yaylalarını da içine alan bölge,

ve kısmen de Kusun yöresinde oturmaktaydılar (Çukurova, s. 78). Menemenciler, Karaisalı bölgesini daha XVIII. yüzyılda egemenlikleri altına almışlardı (Oğuzlar, s. 194).

34 Karsantı nahiyesinde oturan Karsantı oğullarının bu bölgelerin derebeyleri oldukları bilinmektedir. Fakat hangi Türkmen boyuna bağlı oldukları henüz açıklığa kavuşmamıştır. Ancak bunların da bu bölgeye Silifke tarafından geldikleri düşünülürse Varsaklardan o'na ihtimalleri artar. Karsantı oğulları Menemenci dağlarının altında ve Seyhan nehrinin sağ yakasındaki Karsantı nahiyesinde oturmaktaydılar. Çakır ve Barazan adlı iki köyde bu aşirete bağlı idi (Tezâkir, s. 115).

35 Marâzat, s. 127.

36 Meclis-i Vâlâ sene 1282, nu. 24169.

Ulaşlı aşiretinin bulunduğu yerlerdir. Ulaşlı aşiretinden Kapulu aşireti, kışın Payas tarafına inerek «Hû» tabir olunan evlerde oturmaktaydılar³⁷. Yaylaları Tiyek'in üst tarafında, yani ormanlık bölgeye yakın olduğundan dolayı da kereste ticaretiyle uğraşırlardı. Ulaşlıların oturdukları bölgeler, dağın en sarp yerleri olduğundan bir tecavüze uğradıkları zaman buralara çekilirlerdi. Ulaşlıların en büyük kolu olan Ali Bekir-oğullarının yurtları ise, Kösürek (كوسورك) dağı ile Güllü dağlarına kadar olan bölgedir. Ulaşlı nahiyesiyle Ceyhan nehri arasında kalan kısım ise Bulanık kazasıdır. Çukurova tarafında bulunan ve Payas'a bağlı olan diğer iki aşiret ise Tecirli ile Cerid aşiretleridir. Tecirliilerin düz evleri ismi verilen 300-400 hanelik bir kısmı Bulanık kazasına bağlı, Haruniye ovasında ziraatle uğraşmaktaydılar. Kışın sazdan kulubelerde geçiren bu aşiret, buna rağmen yine de göçebelikten tamamen kurtulmuş değildi.

Payas kasabası Küçük Ali-oğulları'nın emri altında bulunmakla birlikte, bazı Ulaşlı beyleriyle İmam Bey³⁸ takımı bunlara karşı gelmekteydiler. Esasında bir saldırı karşısında Ulaşlıların bütün kolları birleşmekteydiler.

Amik Ovası'na ise, büyük bir aşiret olan Reyhaniye aşireti yerleşmişti. Bunların bir kısmı ziraatle meşgul olmakta, bir kısmı ise henüz konar-göçer hayatı yaşamaktaydılar. Gâvur dağının güney doğusunda, Çoban-oğulları beylerinin emrinde bulunan ve «Dağlı» ismi verilen Hacılar, Ekbaz ve Tiyek nahiyeleri kendi başlarına bir halde, devlete isyan halindeydiler.

Gâvur dağı'na paralel olarak uzanan Kürt dağları'nda ise, Amikî, Şeyhlü ve Okcu İzzeddinlü aşiretleri bulunuyordu. Yine Kürt dağı tarafında bulunan Dumdum Ovası'nda, Delikanlı ve Çelikanlı aşiretleri yerleşmişlerdi. Bu aşiretlerin de, fırkanın gelmesinden önce iskânlarına teşebbüs edilmiş, fakat karşılaşılan zorluklar sebebiyle bu teşebbüs başarılı olamamıştı. Maraş'tan Amik Ovası'na kadar olan bölgeler Maraş Sancağı'na bağlı olduğu halde, Şeyhlü ve Okcu İzzeddinlü aşiretlerinin Kilis'e bağlı bulunmaları, Çelikanlı aşiretinin Maraş'tan, Delikanlıların da Halep'ten idare edilmeleri,

37 Sazdan yapılmış bir çeşit ev tipi.

38 Payas Sancağı hanedanından İmam ağının torunu ve Küçük Ali oğullarını düşmanı.

idarî teşkilatta bir takım aksaklıklar meydana getirmiştir³⁹. Bütün bu sebeplerden dolayı, adı geçen bölgelerin iskânı gerekli görülmüştür.

1865 yılı başında (28 Mayıs 1865) İskenderun'a gelen Fırka-i islâhiye, önceden kararlaştırıldığı üzere, Gâvur ve Kürt-dağları'ndan iskân ve islâhata başlamıştır. Önce Amik Ovası'nda bulunan ve Halep caddesini ellerinde bulunduran Reyhaniye Aşireti'nin iskânına teşebbüs edilmiştir. Fırka-i islâhiye'nin bölgeye gelmesinden önce iskânına çalışılan bu aşiretin bir kısmı, boybeyleri Mürselzâde Ahmet Paşa'nın gayretiyle iskân edilebilmişti. Fakat bir müddet sonra ilgisizlik yüzünden konar-göçer hayatlarına dönmüşler ve Halep Caddesi'ni tekrar ellerine geçirmişlerdi. Fırka-i islâhiye aşiretin yeniden yerleşmesine çalışmış ve boybeyleri Mürsel-zâde Ahmet Paşa'nın oğlu ve Rikab-ı şahane kapucu başlarından olan Mustafa Bey'e idareleri verilerek, Halep caddesinin emniyeti sağlanmıştır⁴⁰.

Bundan sonra Lece ile Hacılar nahiyesi arasında bulunan Kargılı'da ordugâh kuran Fırka-i islâhiye, buranın önemli bir geçit noktası olmasını göz önüne alarak bir köy kurmağa karar vermiştir. Ordu köyü ismini taşıyan bu köye, Hacılar nahiyesinden otuz hanelik bir grup yerleştirilmiştir. Ordu köyünün kurulmasından sonra ise, çevredeki nahiyeler birleştirilerek bir kaza haline getirilmiş ve merkez olmak üzere de Tiyek çevresinde bir kaç yüz hanelik bir kasaba inşa edilmiştir. İlk olarak Hassa taburlarının gelmesinden dolayı, Hassa ismi verilen bu kasabaya Hacılar, Tiyek ve Ekbaz nahiyelerinden⁴¹ büyüklüklerine göre haneler nakledilerek yerleştirilmiştir⁴². Hassa kasabası İskenderun ve Maraş'ın orta yerinde olması münâsebetiyle önemli bir yer işgal etmekteydi. Daha sonraları

39 Meclis-i Vâlâ, nu. 24169.

40 *Maruzat*, s. 291.

41	Müslim		Gayr-ı müslim		Toplam Nüfus	
	Hane	Nüfus	Hane	Nüfus	Hane	Nüfus
Tiyek Nahiyesi	208	556	21	65	229	621
Ekbaz Nahiyesi	188	476	29	96	217	572
Hacılar Nahiyesi	540	1177	31	109	571	1286

Yukarıda belirtildiği üzere Tiyek, Ekbaz ve Hacılar nahiyelerinin nüfus ve hane miktarları görülmektedir. (Meclis-i Vâlâ; sene 1281, nu. 24169).

42 *Tezâkir*, s. 141, 142; Ayr. bk. Yıldız, kısım 18, evrak nu. 553/327, zarf nu. 93, karton nu. 36.

Lece'ye tabi bulunan iki köy de⁴³ bu kasabaya bağlanmıştır. Hassa, Tiyek ve Ekbaz ileri gelenlerinden birer, yine bu kazaya bağlanmış olan ermenilerden de bir aza olmak üzere, dört kişiden meydana gelen bir de kaza meclisi kurulmuştur⁴⁴.

Ordu köyü ve Hassa kasabasının kurulması ile iskân ve islâhları tamamlanan bu bölgelerden sonra, Kürt-dağı taraflarına geçilmiştir. Burada bulunan Okcu-İzzeddinlü ve Şeyhlü aşiretleri yerleştirilerek kendi isimlerini taşıyan birer kasaba kurulmuştur⁴⁵. Gâvur-dağı tarafında bulunan Meydan, Amik Ovası kasabaları ve bu yeni kurulan kasabalar birleştirilerek bir kaza haline getirilmiştir. Bu sırada fırkayı teftişe gelen Şehzâde İzzeddin Efendi'nin ismine izafetle, İzziye ismi verilen bu kazada da aşiret ileri gelenlerinden bir kaza meclisi kurulmuştur⁴⁶.

Fırka-i islâhiye buralarda işlerini tamamladıktan sonra, Gâvur-dağı tarafında Nigolu kalesi civarına gelmiş ve kaleyi tamire başlamıştır. Aynı zamanda çevre nahiyelerinden Kerkütlü, Çerçili, Hanağzı, Kürtbağçesi ve Eğintili nahiyeleriyle, Kürt-dağı'ndan, Keferdiz nahiyesi ile Dumdum Ovası birleştirilerek bir kaza teşkil edilmiştir. Fırkanın isminden dolayı İslâhiye ismi verilen bu kazaya merkez olarak⁴⁷, Nigolu kalesi civarında aynı isimde bir kasaba kurulmuştur. Dumdum Ovası aşiretleri olan Delikanlu ve Çelikanlu aşiretlerinden yüzer hane İslâhiye kasabasına yerleştirilmiştir⁴⁸. Bundan sonra İslâhiye livâ merkezi olmak üzere, İzziye, Hassa ve Bulanık kazaları birleştirilerek, Maraş Mutasarrıflığına bağlı bir kaymakamlık vücuda getirilmiş, kaymakamlığına da Payas kaymakamı Şevki Efendi tayin olunmuştur⁴⁹.

İslâhiye kazasına bağlandığını gördüğümüz Dumdum Ovası aşiretleri olan Delikanlu ve Çelikanlu aşiretleri, bir çok köyler kurulmak suretiyle iskân olunmuşlardır. Delikanlu aşiretinden yüz yirmi hane Dumdum Ovası'nda Altıntop isimli mahalle yerleştirile-

43 Bunlardan biri Adumanlı köyü olup yetmiş hane idi.

44 Sonraları Kapulu oymağı da bu kazaya bağlanmıştır (*Tezâkir*, s. 161).

45 Her aşiret yakendi kışlak veya yaylaklarına, ya da istedikleri başka bir mahalle iskân edilmiştir.

46 *Tezâkir*, s. 145.

47 *Tezâkir*, s. 150; ayr. Yıldız, Kısım 18, Evrak nu. 553/327, Zarf nu. 93, Karton nu. 36

48 Dahiliye, Sene 1282, nu. 37922.

49 Sonradan Karayığit-oğlu nahiyesi de bu kazaya eklenmiştir (*Tezâkir*, s. 150, 161).

rek, Altıntop isimli bir köy kurulmuştur. Yine Dumdum Ovası'nda, Delikanlı aşiretinden yüz hane Gümüş tepe, yüz hane de Selimdede mahalline yerleştirilerek aynı isimleri taşıyan iki köy daha kurulmuştur. Böylece Delikanlı aşiretinden, İslâhiye kasabasına yerleştirilenlerle beraber dört yüz yirmi hane yerleştirilmiştir. Çelikanlı aşiretinden ise, yüz hane Örtülü pınar, yüz yirmi hane de Arpalı Höyüğü mevkilerine yerleştirilerek, aynı isimleri taşıyan iki köy kurulmuştur⁵⁰.

İslâhiye kaymakamlığına bağlı bulunan kasaba ve aşiretlerin nüfus ve hane miktarları, 1866 (1282) tarihli bir vesikada şu durumu göstermektedir⁵¹.

	MÜSLİM		GAYR-I MÜSLİM		KIPTİ	
	Hane	Nüfus	Hane	Nüfus	Hane	Nüfus
Nevahi-i selâse	190	483	14	41	—	—
Kerkütlü	227	457	—	—	—	—
Delikanlı	619	1836	—	—	—	—
Çelikanlı	372	987	—	—	—	—
	1410	3763	14	14	—	—
Karayiğit-oğlu	103	268	14	33	—	—
Yarpuz	50	110	—	—	—	—
	1563	4141	28	74	—	—
Hacılar	557	1521	29	109	—	—
Tiyek	208	566	27	71	6	13
Ekbaz	208	545	29	95	2	3
	2536	6773	113	249	8	16
Kapulu	39	108	—	—	—	—
	2575	6881	113	249	8	16
Keferdiz	255	504	1	4	—	—
YEKÜN	2830	7385	114	253	8	16

50 Dahiliye, Sene 1282, nu. 37922.

51 BA, Yıldız, Kısım 18, Evrak nu. 553/410, Zarf nu. 93, Karton nu. 37.

Bütün bu bölgelerde bulunan aşiretlerin büyük bir kısmı yeni kurulan bu kasaba ve köylere yerleştirilmişlerdir. Gâvur ve Kürt-dağları'nın islahatı tamamlandıktan sonra, Maraş Mutasarrıfı bulunan Arslan Paşa, Maraş ile İslâhiye arasındaki ıssız dağlar ile vadiler arasında sokulmuş bulunan köyleri, Maraş'dan, Amik Ovası ve İskenderun'a gelen cadde üzerine naklederek caddenin genişlenmesini sağlamıştır⁵².

Bundan sonra Hacı Osmanlı köyü civarına gelinmiş, Hacı Osmanlı köyü merkez olmak üzere Kıyı nahiyeleri (Kıyı köyleri) birleştirilerek bir kaza kurulmuştur. Çukur-ova aşiretlerinden Tecirli ve Cerid aşiretlerinin kışlak yerleri ile, Ulaşlıdan Çend-oğlu nahiyesi bu kazaya bağlanmıştır. Kaza merkezi olan Hacı Osmanlı köyüne, Tecirli, Cerid, ve Ulaşlı aşiretlerinden birer miktar hane iskân olunmuştur⁵³. Vaktiyle bu köyü kuran zatın ismine izafetle de; yeni kurulan kasabaya Osmaniye denmiştir. Ayrıca Fırka-i İslâhiye'nin idarecilerinden olan Derviş ve Cevdet Paşalar da, Dervişîye ve Cevdetîye isimlerini taşıyan birer köy kurmuşlardır⁵⁴. Osmaniye kasabasına bağlı olan nahiyelerin ve aşiretlerin 1866 (1282) yılındaki hane ve nüfus durumu ise şöyledir⁵⁵ :

	MÜSLİM		GAYR-I MÜSLİM	
	Hane	Nüfus	Hane	Nüfus
Kıyı köyleri	288	542	—	—
Çend-oğlu	175	308	3	4
Ali Bekirli karyesi	39	101	—	—
Tecirli	619	1836	—	—
Cerid	383	1287	2	12
YEKÜN	1504	4074	5	16

Fırka-i İslâhiye'nin buradan gitmesinden sonra ise, Antep, Bağdad, Payas ve Halep tarafından gelen Türk aşiretleriyle Os-

52 BA, Yıldız, Kısım 18, Evrak nu. 553/327, Zarf nu. 93, Karton nu. 36.

53 Bu kazanın merkezi, daha sonra halkın isteği üzerine Pazaryeri denilen mevkîe kaldırılmıştır (*Tezâkir*, s. 240).

54 Ahmet Kılıç, *Osmaniye Tarihi*, Osmaniye 1962, s. 9.

55 BA, Yıldız, Kısım 18, Evrak nu. 553/410, Zarf nu. 93, Karton nu. 37.

maniye'nin nüfusu artmıştır⁵⁶. Osmaniye'ye gelen bu aşiretler kasabanın Akdeğirmen, Küçük Hamam ve Şube gibi mahallerine yerleşmişlerdir⁵⁷. Osmaniye idari bakımdan Payas Sancağına bağlanmıştır⁵⁸.

Bunlardan başka, Payas kasabasına da, muayyen yerlerden gelen bir takım topluluğun yerleştirildiği görülmektedir⁵⁹. Bu topluluklardan otuzyeddi hane müslüman ve otuzaltı hane gayr-i müslim Karacami mahallesine yerleştirilmiş⁶⁰, atmış yedi hane müslüman ile yetmiş hane gayr-i müslim de Rum mahallesine yerleştirilmişlerdir⁶¹.

Böylece Gâvur ve Kürt-dağları'nın iskân ve ıslâhatı son bulmuştur. Bundan sonra Çukurova bölgesine geçilerek o tarafın işleriyle uğraşmıştır.

B) Çukur-ova ve Kozan-dağları'nda :

Adana Eyâleti dahilinde bulunan Kozan ve Çukur-ova'da, o sırada bir çok aşiretler konar-göçer olarak yaşıyorlardı. Bunların en önemlileri Avşar, Sırkıntı, Varsak, Tecirli ve Cerid aşiretleri olarak gösterilebilir. Ayrıca bu aşiretleri idareleri altında bulunduran Kozan-oğulları'nı da zikretmek yerinde olur⁶².

Kozan ve havalisini ellerine geçirmiş bulunan Kozan-oğulları, bir derebeylik halinde yaşamakta olup, yukarıda adı geçen aşiretleri de kendilerine bağlayarak, devletin göndermiş olduğu bütün emirlere karşı geliyorlardı. Devletin bunları sindirmek için göndermiş olduğu kuvvetler ise bir başarı elde edemediler. Bu sırada Orta

56 Bu aşiretlerle birlikte bir kısım Ermeni topluluğunun da geldiği ileri sürülmektedir. Ermenilerin geldikleri bölgeler, Dörtüyl, Erzincan, Haruniye, Adana, Mersin, Kozan, Haçin ve Maraş'tır. (Ahmet Kılıç, *Aynı eser*, s. 12).

57 Ahmet Kılıç, *Aynı eser*, s. 12.

58 Tarihî Arabisos harabeleri üzerine kurulan ve ismine Yarpuz denilen kasaba da Payas'a bağlanmıştır (Ahmet Kılıç, *Aynı eser*, s. 8).

59 BA, Yıldız, Kısım 18, Evrak nu. 553/139, Zarf nu. 93, Karton nu. 34.

60 Toplam olarak ikiyüz otuzdokuz kişi yerleşmiştir. Bunun yüziki altısı müslim, yüzon üçü ise gayr-i müslimdir.

61 Rum mahallesine yerleştirilenler ise 432 kişi olup, 216 sı müslim, 221 i gayr-i müslimdir.

62 Bunlar hk. bk. dip not 7, 8, 10, 11, 12, 28.

Anadolu'da, çok kuvvetlenmiş olan Çapan-oğulları'ndan Cabbarzâdelerin Kozan tarafına hücumları da bir netice vermemiştir. Hatta Kozan-oğullarından Büyük Yusuf Ağa Cabbarzâdeleri büyük bir bozguna uğratmış, bundan sonra ise büsbütün şımarmışlardı⁶³.

1832 yılında Mısırlı İbrahim Paşa kuvvetlerinin Adana'yı ellerine geçirmesinden sonra, Kozan üzerine yürüyen Mısır askerini de mağlup eden Kozan-oğulları bir kat daha şımarmışlar, hattâ kendilerine bazı padişah emirleri geldiğinde, padişaha; «Ammim oğlu bunca memâliki havzâ-i tasarrufuna geçirmiş, bir avuç Kozan-dağları'nı dahi bana çok görmemelidir» diye cevap vermişti⁶⁴.

Kozan-oğulları bu harekettten sonra bir kere daha tecavüze uğramışlar⁶⁵, bunu da atlattıktan sonra ise tamamen serbest kalmışlardı⁶⁶.

Kozan'da durum bu halde iken, 1865-66 yıllarında bölgeye gelen Fırka-i ıslâhiye, iskân yoluyla düzeni sağlamayı başarmıştır.

Gâvur ve Kürt-dağları'ndan sonra Çukur-ova tarafına geçen fırka, burada da önemli iskân meselelerini yoluna koymuştur. Yaptığı en önemli işlerden biri, eski Dülkadirli devletinin hükümet merkezi olup harap bir halde bulunan Kars-ı Zülkadriye (şimdiki Kadiri) kasabasını yeniden imar ederek, çevre aşiretlerden bir kısmını kasabaya yerleştirmesidir⁶⁷. Fırka-i ıslâhiye buraya geldiği zaman, Dülkadirli halkından bazıları gelerek kasabanın imar edilmesini istediler. Bunun üzerine kasabanın yeniden kurulmasına teşebbüs edildi ve Kars-dağları'nda oturanlar ile Çukur-ova aşiretlerinden isteyenlerin buraya yerleşmelerine izin verildi. Bunun üzerine altıyüz haneye yakın bir topluluk buraya yerleşmiştir⁶⁸. Kadiri idarî teşkilâtta daha sonra teşkil olunan Kozan Sancağı'na bağlı bir kaza

63 *Marûzât*, s. 279.

64 *Tezâkir*, s. 110.

65 Kıbrıslı Mehmet Paşa, Arabistan ordusu müşiri iken, Kozan üzerine bir fırka göndermişti. Kozanlılar bu fırkayı Kadiri civarında mağlup ettiler (*Tezâkir*, s. 111; ayr. *Marûzât*, s. 281).

66 Daha geniş bilgi için bk. *Tezâkir*, 29. tezkire.

67 Daha sonra Pazar-yeri denilen mevkiye kaldırılan bu kasabada kiliseden bozma bir cami ile kârgir bir bina ayakta idi (*Marûzât*, s. 118). Çukur-ova'da Pazar-yeri adıyla iki mahal vardı. Bunlardan biri Osmaniye kasabasının kurulmuş olduğu yer, ikincisi ise Kars-ı Zülkadriye kasabasının, sonradan kaldırılmış olduğu yerdir.

68 *Tezâkir*, s. 160.

merkezi olarak yer almıştır⁶⁹. Kadirli kazası, Tatarlı, Sunbas ve Savrun nahiyelerinden kurulu idi⁷⁰. Kadirli az zaman içinde gelişerek, önemli bir ticaret merkezi haline gelmiştir.

Kadirli kazası kurulduktan sonra Kozan üzerine yürüten Fırka-i islâhiye, Kozan-dağları'nı, bu arada Kozan-oğulları'nı da itaat altına alarak çeşitli yerlere sürgün etmiştir⁷¹. Kozan ve çevresinin itaat altına alınmasından sonra ise Kozan üç kazaya bölünmüştür⁷², Kozan-ı şarkî'nin Sis'e (şimdiki Kozan) yakın olan köyleri Sis kazasına, Belenköy'e yakın olanları Belenköy kazasına bağlanmıştır. Ceyhan nehri boyundaki aşiretlerin de Kadirli kazasına bağlanmasıyla, Kozan Sancağı dört kazadan meydana gelen büyük bir sancak haline konulmuştur. Kaymakamlığına Mirlivâ Hüsni Paşa getirilen bu sancağa, livâ merkezi olarak Sis kasabası uygun görülmüştür⁷³.

1876 tarihini taşıyan bir vesikaya göre⁷⁴, Kozan Sancağının kazalarının hane ve nüfus miktarları şu tabloyu göstermektedir.

SİS KAZASI

	MÜSLİM		GAYR-I MÜSLİM	
	Hane	Nüfus	Hane	Nüfus
Sis kasabası	225	485	348	957
Mansurlu nahiyesi	160	488	—	—
Aşağı Karacalar nahiyesi	398	869	—	—
Selimlü Varsağı	1001	2513	10	24
Dağlı-oğlu namı diğer Baytar-dağı nahiyesi	191	478	—	—

69 Dahiliye, Sene 1285, nu. 40353.

70 Kadirli kazasının toplam hane ve nüfus miktarları, Kozan Sancağı teşkilâtı anlatılırken belirtilecektir.

71 Kozan-oğulları, İstanbul, Şam, Trablusşam, Yozgat ve Sivas taraflarına sürülmüştür (Yıldız, Kısım 18, Evrak nu. 553/183(i), Zarf nu. 93, Karton nu. 35).

72 Bunlar Sis, Belenköy ve Haçin kazalarıdır. Kozan, Kozan-oğulları zamanında Kozan-ı Şarkî ve Kozan-ı Garbî olmak üzere ikiye ayrılmıştır (Meclis-i Mahsus, Sene 1281, nu. 1256).

73 BA, Yıldız, Kısım 18, Evrak nu. 553/292, Zarf nu. 93, Karton nu. 36; ayr. *Tezâkir*, s. 180, 181.

74 BA, Yıldız, Kısım 18, Evrak nu. 553/409, Zarf nu. 93, Karton nu. 37.

Oruçlu nahiyesi	447	1318	—	—
Kabasakal aşireti	132	358	—	—
Kırıntılı aşireti	162	455	—	—
Sırkıntı aşiretinden ayrılmış olan Berber aşireti	800	1811	—	—
YEKÜN	3486	8835	358	981

BELENKÖY KAZASI

	MÜSLİM		GAYR-I MÜSLİM	
	Hane	Nüfus	Hane	Nüfus
Arıklı Farsahı	1277	3518	335	1194
Oruçlu nahiyesinden	114	410	—	—
Yukarı Karacalar nahiyesi	337	954	—	—
Mansurlu nahiyesi	172	498	—	—
YEKÜN	1744	5188	335	1194

HAÇİN (SAİMBEYLİ) KAZASI

	MÜSLİM		GAYR-I MÜSLİM	
	Hane	Nüfus	Hane	Nüfus
Haçin kasabası	213	528	1653	5651
Yayla yağbasanı	1278	4093	85	288
YEKÜN	1491	4621	1738	5939

KARS-I ZÜLKADRIYE (KADIRLI) KAZASI

	MÜSLİM		GAYR-I MÜSLİM	
	Hane	Nüfus	Hane	Nüfus
Pazar-yeri (Kadirli) kasabası	1247	4143	78	418

Sunbas nahiyesi	591	2177	—	—
Bozdoğan aşiretinden	125	375	19	59
Yukarı Bozdoğan aşireti	492	1234	—	—
YEKÜN	2455	7929	97	477

KOZAN SANCAĞI'NIN TOPLAM NÜFUSU İSE, ŞU
TABLOYU GÖSTERİR

	MÜSLİM		GAYR-I MÜSLİM	
	Hane	Nüfus	Hane	Nüfus
SİS KAZASI	3486	8835	358	981
BELENKÖY KAZASI	1744	5188	335	1194
HAÇİN KAZASI	1491	4621	1738	5939
KARS-I ZÜLKADRİYE KAZASI	2455	7929	97	477
YEKÜN	9176	26573	2528	8591

Fırka-i islâhiye'nin gelmesinden önce Çukur-ova aşiretlerinin tamamının yedi sekiz bin hâne ve onbeş bin kadar nüfus olduğu bildirilmektedir⁷⁵.

Kozan Sancağı teşkil edildikten sonra, önce Çukur-ova aşiretleri iskân edilmiştir. Çukur-ova'nın en büyük aşireti olan Avşarlar, Sivas Eyâleti sınırlarında bulunan Aziziye kasabasına iskân olunmak istenmiştir. Ancak Avşar beylerinin isteği üzerine buradan vaz geçilmiş, yaylakları olan Uzunyayla'ya iskânları kararlaştırılmıştır. Fakat bu sırada Uzunyayla'ya Kafkas muhcirleri yerleştirilmiş olduğundan⁷⁶, yaylalarının en güzel yerlerini bunlara kaptıran Avşarlar da, buranın çevre mahallerine yerleştirilmişlerdir⁷⁷.

75 Meclis-i Mahsus, Sene 1281, nu. 1256.

76 Fırka-i islâhiye'nin tesisinden iki yıl önce Aziziye ve Nusretiye kasabalarına altıyüz yirmi beş hanelik bir muhacir topluluğu iskân olunmuştur. Bunlardan Aziziye'de beş mahalle tesis edilmiştir (BA, Cevdet Dahiliye, Sene 1279, nu. 8859).

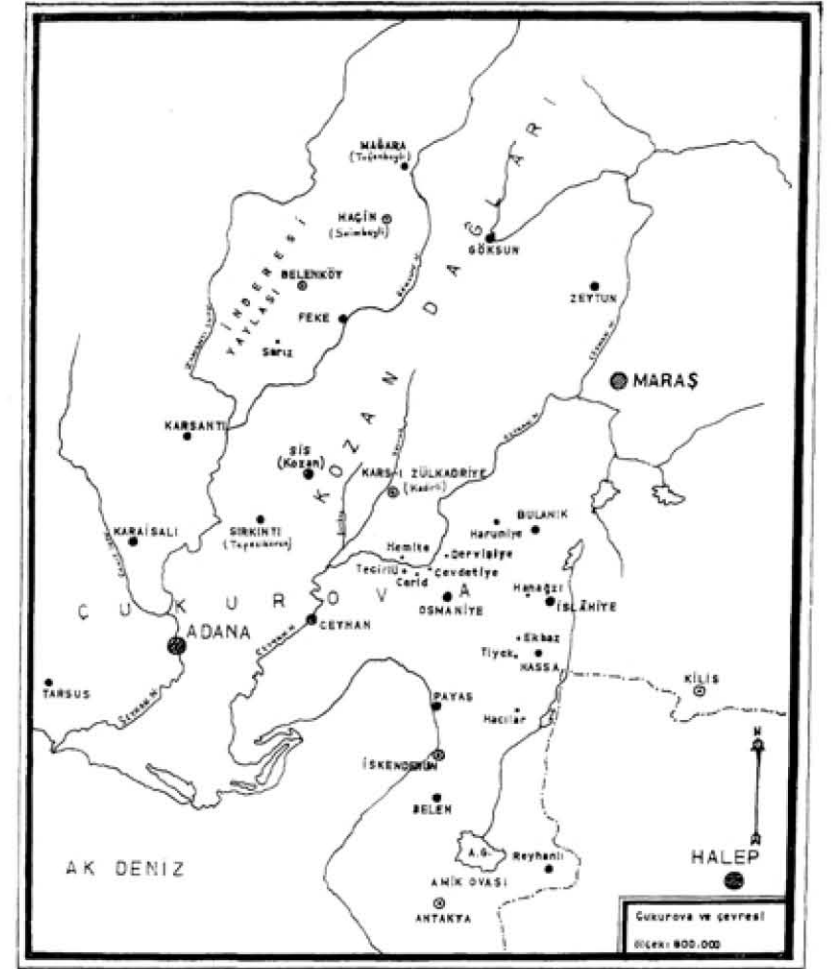
77 Tezâkir, s. 157, 158.

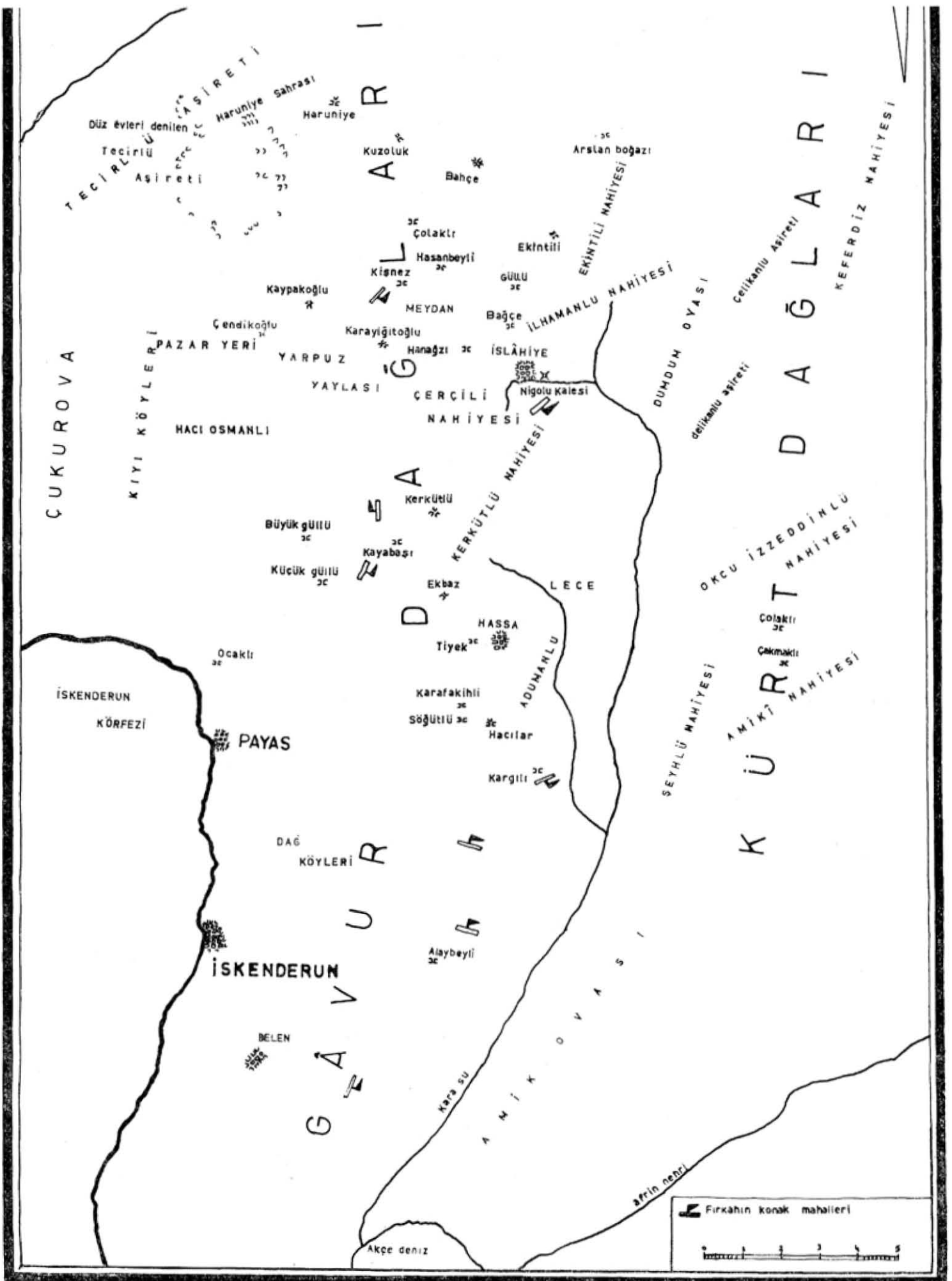

XIX. yüzyılda Kozan ve kalesi.

XIX. yüzyılda Kozan, İskenderun ve Antakya.

Gâvur ve kürt dağlarında iskân sonunda kurulan köy ve kasabalar.

Fırka-i İslâhiye'nin takip ettiği yollar.

Yaylalarına başkalarının yerleştirilmesi üzerine, gözü, yaylalar-
da, soğuk pınarlarda ve çam ormanlarının nefis kokusunda kalan,
İlbeyoğlu ismindeki bir Türkmen şairi, Avşarların derdini şöyle dile
getirmiştir⁷⁸.

İlgıt ılgıt bir yel esti uğrundan⁷⁹
Duydum hali perişandır Avşarın
Gayri tasa kalkmaz oldu serimden
Gönül yurdu, gurbet ile döndü Avşarın⁸⁰.

Padişahtan ferman geldi niyleyim
Yolumuza iskân düştü gideyim
Yeşil yaylaları kime terk edeyim
Kapandı yaylası, yolu Avşarın.

Güz oluptur bu illerin yazları
Ötmez oldu bülbülleri kazları
Yesir gitti gelinleri kızları
Bozuldu katarı, ili Avşarın.

İlbeyoğlu der ki, haller güç oldu
Gözü kanlı şahbazlarım nicoldu
Osmanlıdan altınımız tunç oldu
İrmedi çıkmağa, eli Avşarın.

Avşarlar yüzyılın sonunda toprağa bağlı Türk köylüleri arasında
görölmektedir⁸¹.

Fırka-i islâhiye'nin Kozan'ı islâhatı esnâsında, isyân eden Ko-
zan-oğulları'ndan Yusuf Ağa'ya yardımda bulunan, Tatarlı muha-
cirleri Kadirli kasabasına iskân edilmişlerdir⁸². Daha 1859 yılında,
ziraat yapabilecekleri bir bölgeye iskânlarını isteyen Kırıntılı aşire-

78 Nazmi Sevgen, *Anadolu Kaleleri*, Ankara 1959, s. 222.

79 Ali Rıza Yalın'da «Urumdan» olarak geçmektedir (*Aynı eser*, s. 25).

80 Yine Ali Rıza Yalın'ın aynı eserinde «Yönü gurbet ile düşmüş Avşarın» şek-
linde (s. 25).

81 *Oğuzlar*, s. 196, 276, 277 v.d.

82 *Tezâkir*, s. 187.

ti de⁸³, ancak ıslâhatın son bulmasından sonra, Lek ve Hacılar aşiretleriyle birlikte, Kozan kazasının güney yönünde bulunan boş arazilere yerleştirilmişlerdir⁸⁴.

Bu aşiretlerin yerleştirilmeleriyle, umumi olarak çevre sükûnet bulmuş olmakla beraber, Çukur-ova'da bulunan aşiretlerden bazılarının iskânı tam olarak yapılmış değildir. Bu yüzden Çukur-ova'da Ceyhan nehri boylarında konar-göçer olarak yaşayan Tecirli ve Cerid aşiretleri ilk olarak yerleştirilmişlerdir. Bunlardan Ceridler, kışlak mahallerine yerleştirilerek bir çok köyler kurulmuş⁸⁵, ve kendilerine araziler verilmiştir. Tecirli aşireti ise, Bulanık kazası dahilinde bulunan Haruniye isimli bölgeye, iskân olunmuşlardır. Başvekâlet Arşivi Yıldız Tasnifinde bulunan bir vesikaya göre⁸⁶, Tecirliilerin yerleştikleri yerlerle hane ve çiftleri şöyledir.

	HANE	ÇİFT
Çarşamba nam mahalde Halime karyesi	90	58
Boyalı nam mahalde Âbidin karyesi	100	82
Parçanın (پارچه تک) nam mahalde Selâmiye karyesi	31	29
Karaca-oğlan nam mahalde Şahinoğlu (Karyesi)	48	36
Elek-oğlu Eşkici oğlu obası Ulviye nam mahalde	31	28
İl-oğlu karyesi	47	51
Yekûn	347	284

Bundan önce gördüğümüz gibi, Osmaniye'ye iskân olunan ve Ceyhan nehri boyuna sonradan yerleştirilen Tecirliilerle birlikte, bu aşiretin de iskânı tamamlanmıştır.

Çukur-ova'da, Adana ile Sis kasabası arasındaki bölgede bulu-

83 Meclis-i Vâlâ, Sene 1276, nu. 18906.

84 Dahiliye, Sene 1282, nu. 37882.

85 Tezâkir, s. 161, 162, 163.

86 BA, Yıldız, Kısım 18, Evrak nu. 553/183(h), Zarf nu. 93, Karton nu. 35.

nan mühim bir aşiret de Sirkıntı aşiretiydi. Bu aşiret Çukur-ova'da kışlar, yazın ise İnderesi adlı mevkie yaylağa çıkarlardı. Sirkıntı aşireti de Kırıntılı aşireti gibi, 1859 da ziraatle uğraşmak istediklerini bildirerek iskânlarını istemişlerdi⁸⁷. Bunun için gönderdikleri maruzatlarında iskân edilmek istedikleri bölgeleri de bildirmişlerdir⁸⁸. Ancak Fırka-i ıslâhiye, Sirkıntı aşiretini kışlak mahallerine yerleştirmeyi uygun bulmuş ve aşiretin isteğini kısmen de olsa yerine getirmiştir⁸⁹. Yaylakları olan İnderesi ise, Kafkas muhacirlerinin yerleştikleri alanlar olmuştur. Sirkıntı aşireti yerleştirildikten sonra, ziraat yapmaları için toprak dağıtıldı ve bir çok köy kuruldu. Aşiretin yerleştirildikleri yerlere göre de bir kısmı Adana'ya, bir kısmı da Kozan kazasına bağlanmıştır⁹⁰.

Kozan'ın ıslâhı sırasında, Fırka'da meydana gelen kolera salgını, iskân işlerinin tam olarak yürütmesine engel olmuştur. Ancak 1866 yılında Menemenci-oğulları ve Karsantı-oğulları'nın iskân ve ıslâhı yapılabilmıştır. Menemenci-oğulları'ndan bir kısmı İstanbul'da Kadirga semtine yerleştirilmişlerdir⁹¹.

SONUÇ :

Menemenci ve Karsantı-oğulları'nın da iskânıyla, iskân işi ve bunun sonucunda istenen ıslâhat tamamlanmıştır. Çukur-ova'nın çok geniş bir alan olması, yerleştirilen aşiretlerin yeterli olmaması, bu verimli toprakların boş kalmasına sebep olmuştur. İskân olunan bölgeler ise şenlenmiş, ziraat gelişmiş, uygunsuzluklar durmuş önemli merkezler haline gelmiştir.

Bu yerleştirme hareketi sırasında kurulan köylerden bazıları aynı isimle, bazıları da değişik isimlerle zamanımıza kadar gelmiş-

87 Kozan-oğulları'nın idareleri altında buldukları sırada gördükleri zulüm üzerine iskânlarını istemişlerdi.

88 Bu bölgeler: Uzun köprü ve Ağ köprü, Çukurun köprüsü, Atcılı burun, Taylan, Kadem geçit (قدم كجد), Tumlu, Sevinçli, Ruşe (روشه), Bögürü delik, Turuçlu ve Takirdaşı'dır. (Meclis-i Vâlâ, Sene 1276, nu. 18906).

89 BA, Yıldız, Kısım 18, Evrak nu. 553/321, Zarf nu. 93, Karton nu. 36.

90 Marûzât, s. 117; ayr. Tezâkir, s. 189, 190.

91 Buraya yerleştirilen Menemenci ağaları toplam olarak yirmi yedi kişidir (Meclis-i Vâlâ, Sene 1282, nu. 24808).

tir. Kasabalar zamanla daha da gelişerek, bugün önemli merkezler halini almıştır. Alışageldikleri durum icabı, konar-göçer hayatın zahmetine rağmen hala sayıları çok az olmakla beraber konar-göçer yörüklerle rastlanır⁹². Ayrıca iklim şartları sebebiyle yazın Çukurova ahalisi Toros dağları'na yaylalara çıkarlar.

Bu yerleştirme ve ıslâhat hususundaki yapılan icraat, konar-göçerlerden önemli bir kısmının Halep ve civarına kaçmalarına sebep olmuştur⁹³. Kalanlardan bir çoğu ise, bazı aşiretler hariç, tatlısert uygulanan bir icraat sonunda konar-göçerken iskân olunmuşlardır. Böylece yerleşik hayata geçtikten sonra yavaş yavaş eski devirlerden beri devam eden konar-göçerlerin hususiyetlerine ait olan Türkmen örf ve adetleri unutulmaya başlamıştır. Kozan-dağları'nda halen umumiyeti teşkil eden Varsaklarda, eski Türkmen örf ve adetlerinin az da olsa izi görülmektedir. Lâkin kaybolmaya yüz tutmuş olan bu gelenekleri incelemek, ayrı bir araştırma konusu teşkil eder. Bu bölgedeki Türkmenlerin bilhassa düğünleri gayet ilgi çekicidir⁹⁴. Yine çevredeki yörüklerde görülen misafirperverlik, giyiniş ve konuşma tarzları ile ilgili adetler, biraz olsun eskiyi muhafaza etmektedir.

Fırka-i ıslâhiye'nin yaptığı bu iskân hareketi, bazı zararlar doğurmasına rağmen yine de bu devir için çok faydalı olmuştur. Öyle ki, konar-göçerler, Çukurova, Kozan, Gâvur-dağı ve Kürt-dağlarına yerleştirilince, bütün çevre bölgeleri de etkisi altına almıştır. Adı geçen bölgelerin, bugünkü Türkiye'nin iktisadî ve içtimai bakımdan en canlı ve hareketli yerlerinden biri olmasında, «Fırka-i ıslâhiye» tarafından yapılan iskânın büyük tesiri olduğu muhakkaktır.

92 Artık çok nadir olarak rastlanan bu yörüklerle halk tarafından «Aydınlı» ismi verilmektedir ki, bu Aydın tarafından geldikleri için olmalıdır.

93 Daha önce belirtildiği gibi, Çukurova aşiretlerinin onbeş bin civarında olduğu tahmin edilmekteydi. Çukurova'ya yerleştirilen aşiretlerin sayısı göz önüne alınırsa bunun doğruluğu ortaya çıkar.

94 Bu hususta bk. Hamit Zübeyr Koşay, *Türkiye Türk Düğünleri üzerine Mukayeseli Malzeme*, Ankara 1944.